

KAPITTEL 3

Mot ei framtid for utmarksbeite – om beiting, sjølvkjensle og forståing mellom folk

Bjørn Egil Flø

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO)

Abstract: The once-proud graziers have begun to have doubts. They have begun to doubt whether everything they used to believe, everything that gave meaning to what they have been doing, still makes sense.

This essay takes the reader home to the graziers and out into the Norwegian countryside: the mountains, forests and deep fertile valleys, the terrain the Norwegians call outfields (*utmark*). Based on conversations with graziers in different parts of Norway, this essay discusses the future of grazing in the outfields against the backdrop of the big, as well as the small, political and social issues that both the graziers and we as a society are facing.

For the graziers are struggling with many questions today. Is it no longer ecologically sustainable to use the outfields resources for food production? Shouldn't the outfields be a resource for the production of food and fibre anymore? Is there no place for grazing animals in the Norwegian mountains in the future? Grazing farmers are currently asking themselves these questions and more. They feel degraded and exposed in the public debate, and the feeling tears at their self-image and makes every day grey; it becomes increasingly difficult to find motivation for each day that passes.

But what can be done to reverse this trend? What can the grazing farmers do themselves, and what do we others need to do for them, politically as well as socially? This chapter discusses the emergence of a new concept of *outfields* and how it has affected grazing in the outfields. The essay raises a number of important questions that we as a society need to address in the debate about the future role of traditional upland grazing areas in our landscape.

Keywords: sheep farming, grazing, outfields, commodification, middle class, elite

Vestlandsvêret set vindaugsviskarane på prøve, men likevel er det lett å sjå at mange av gardane langs vegen har lege brakk ei tid. Små bruk som ikkje lenger evna å gi nok kapital til å rettferdiggjere framleis drift, er no nedlagde. Men det ser ut som dei fleste markene er i bra stand, så jorda vert nok driven her. Nett det gjeld dessverre ikkje overalt lenger, særleg ikkje på Vestlandet.

Eg er på veg innover til ei lita fjordbygd. Der skal eg møte med seks bønder i eit sauebeitelag. Eg møtte den eine av dei i fjellet nokre månader før, han var og såg etter sau og kom over meg då eg sat og rasta ved ei lita elvesikle som kryssa stien og gjekk etter.

– Me har eit godt produsentmiljø her, sjølv om me har blitt færre med åra, så er det likevel eit godt miljø ... både aktive eldre bønder og ikkje minst fleire unge som ser ut til å ville satse, fortalde han meg.

Det er ikkje uvanleg at bønder snakkar om produsentmiljøet når eg spør om korleis det er med landbruket på staden. Me veit at eit godt produsentmiljø er viktig for at bøndene skal ha drivkraft nok til å halde fram (Flatén, 2017). Einsemda kan bli tung å bere i landbruket (Bjørkhaug, 2000). Det er lenge sidan det sokalla familiebruket var eit bruk der familiemedlemmane arbeidde saman på markene. Den draumen kvarv gradvis frå sist på 70-talet og framover på 80-talet, her heime likesom i heile vestverda. Draumen var, som Almås (2002) skriv, på ingen måte særnorsk. «*Han vart [også] drøymd på Jyllands heder, mellom åsane i Bayern og på den amerikanske prærien*» (s. 243). Familiebruket var sjølve grunnsteinen i det landbrukspolitiske byggverket i etterkrigstida, det skulle sikre sosial fred og økonomisk vekst i dei vestlege industrilanda (Friedmann, 1982). Men familiebruket i draumen var noko anna enn det me såg i røyndomen. For i røynda er det i beste fall eit bruk der ein person går aleine i kvardagen. Aleine står bonden i stigane, aleine sit ho på traktoren og aleine går ho i fjøset. I denne kvardagen vert det om mogleg viktigare enn nokon gong før å ha fagfellar i nærleiken som ein kan drøfte det praktiske så vel som det upraktiske med.

Den nye uroa

– *Det er då grunn for å starte undre seg.* Den unge bonden som kom litt seinare enn dei andre til møtet, hadde så vidt sett seg før han braut inn i samtala. Det verka som han hadde tenkt at dette var noko han berre måtte få seie, som om det var dette som var hans viktigaste bodskap. Enda me snakka om kvaliteten på beitet deira og om kor mange sau og lam dei kunne sleppe i beiteområdet, så pensa han oss lett inn på eit anna spor.

– *I heile mitt liv har eg trudd på det eg har heldt på med. Eg har trudd at det å sleppe sau i utmarka har vore bra for alt.*

Dei andre nikka seg samd med han, det verka som dei forstod kva han snakka om. Men sjølv var eg ikkje heilt med.

– *Men no er me stempla som klimaverstingar, medan dei som stenger inne gris og kylling som ligg på seg betente svisår i store fjøs, vert hylla som miljøvenlege heidersmenn. Det er som om alt har blitt snudd opp ned.*

Ja, eg greidde å kople meg på no. Drøvtyggarar, dei med det raude kjøtet, er også dei som slepp ut den potente klimagassen metan der dei ligg og jortar i ettermiddagssola. Det har dei rekna seg fram til no, dei som reknar på utslepp av klimagassar frå landbruket. Og sjølv om det er usemje mellom forskarane om reknemetoden, er det likevel desse reknestykka som er grunnlaget for klimaråda til politikarane så vel som til forbrukarane; et helst det kvite kjøtet, om du i det heile skal ete kjøt då.

– *Det er klart at dette tærer på motivasjonen, eg er sant å seie ikkje sikker på om eg orkar så mykje lenger.*

Så no sit han her, den unge vestlandsbonden som så langt i livet har tenkt at det han gjer, er bra for miljøet så vel som for samfunnet, og fortel at den nye klimadebatten tærer på motivasjonen. Heile røyndomsbiletet som han har tufta meiningsinnhaldet for si eiga drift på, er i ferd med å rase saman. Han har gått frå å vere ein stolt produsent av framifrå lammekjøt til å bli ein klimaversting i løpet av berre kort tid.

– *Er dette ei uro dokke deler?* Spør eg dei andre, men eg kjenner at eg veit svaret. For når eg ser på dei fem andre bøndene kring bordet, kan eg sjå semja i andletet åt dei alle. Jau då, dei deler absolutt denne nye uroa.

Den nye uroa legg seg som ei ny utfordring oppå fleire lag med gamle og meir velkjende utfordringar. Den legg seg oppå den jamt dårlegare økonomien, økonomien som på mange måtar har skapt bondeinsemda og kravt at bøndene lyt vekse i storleik for kvart einaste år. Den legg seg oppå dei sosialt belastande usemjene med grannar som ikkje held utgarden sin ved like, den legg seg oppå ulempene som følgjer med turgåarar som ikkje let att grindene etter seg. Den legg seg oppå alle lausbikkjene åt eigarar som ikkje forstår at kjæledyret deira eigentleg er eit rovdyr, og alle bilane som parkerer slik at det er vanskeleg å kome forbi med krøter utan at ei kyr bryt sund ein sladrespegel. Men viktigast er det at det også legg seg oppå eit jamt meir einsamt strev i ei næring med svekka sosial og politisk posisjon lokalt så vel som nasjonalt.

Samtalane – metode og material

Dei seks vestlandske beitebrukarane som denne kvelden sat samla kring eit bord, ei kaffe og ei skål søte kjeks innkjøpt på det lokale samyrkelaget, var den eine av til saman fire grupper av beitebrukarar, eller meir presist beitelag, som eg har snakka med i tilknytning til forskingsprosjektet «Mot ei framtid for utmarksbeite».¹

Tanken var at utfordringane som beitebrukarane står overfor kring om i landet, skil seg frå region til region, dei skil seg frå kvarandre i høve til kva eigedoms- eller bruksrettsforhold dei har til beiteområdet, og dei skil seg frå kvarandre i høve til kor mykje *trykk* dei opplever frå andre typar utmarksbruk som til dømes rekreasjon, reiselivs-, gruve- eller kraftindustri. Og ikkje minst skil dei seg frå kvarandre i høve til relasjonane mellom beitebrukarane sjølve så vel som relasjonane mellom beitebrukarane og andre lokale utmarksbrukarar. Relasjonar som fort kan vere definert av gamle saker som knapt ingen lenger hugsar opphavet til, så

¹ Prosjektet med den engelske tittelen «Towards a future for common grazing», og kortnamnet FUTGRAZE, er finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri (matfondet).

vel som nye og konkrete saker som følgjer i kjølvatnet av dei generelle utviklingstrekk både innan næringa og i samfunnet elles.

Derfor valde prosjektet å studere beitelag i ulike delar av landet. Regionane eg har vore i, kan summerast opp som Vest-, Aust-, Nord- og Midt-Noreg. Der har eg reist til grender og bygdesamfunn og invitert medlemmar av det lokale beitelaget til ein samtale om korleis dei driv, og kva utfordringar dei står overfor, og ikkje minst kva tiltak dei gjer for å freiste å møte utfordringane på best mogleg måte. I kvart av lokalsamfunna har eg innleia studien med eit lengre gruppeintervju med eit utval på mellom 6 og 8 medlemmar i det lokale beitelaget. I kvart av studieområda har eg bedd leiaren av beitelaget om å invitere med seg eit utval av andre medlemmar i laget som hadde tid og høve til å stille til gruppesamtalen. I tillegg til desse gruppesamtalane har eg også følgd opp med nokre individuelle intervju, ofte basert på ei interesse for å få litt meir detaljar om saker og ting som vart nemnt i gruppesamtalane. Det kan vere for å følgje opp personlege saker som ikkje eigna seg for ein gruppesamtale, eller saker som involverer andre enn dei som var til stades under gruppesamtalen. I tillegg til intervju og samtalar med beitebrukarane har eg også følgd *spora* i forteljingane deira og snakka med personar involvert i saker som beitebrukarane tok opp, ikkje for å faktasjekke forteljingane deira, men for å også få *den andre versjonen*. For me er slik laga me menneske at me opplever ulikt, og i mi verd er *ei* oppleving like gyldig som *ei anna*.

Totalt er det gjennomført fire gruppesamtalar på om lag 3 timar for kvart intervju, med like mange beitelag. Det er gjort 23 individuelle djupneintervju av ulik lengde, ni av desse var beitebrukarar anten knytt til dei beitelaga eg hadde gruppesamtalar med, eller knytt til tilgrensande beitelag. I tillegg har eg gjort 14 intervju med grunneigarar eller andre utmarksbrukarar i dei ulike områda. Samstundes har eg også snakka med folk som eg berre har møtt på ute i grendene. Det er samtalar gjort utan nokon intervjuguide slik som for dei meir formelle intervju, men berre vanlege samtalar med folk eg har møtt på i fjellet eller langs vegane gjennom bygdene. Ofte har eg ikkje kjent bakgrunnen deira eller den tilknyttinga dei har til fjellet eller bygda på førehand, anna enn eg har lytta til det dei har fortalt meg. Forteljingane deira har lagt seg til alle dei andre

forteljingane og vore med på å danne det biletet eg etter kvart har sett vekse fram frå dette arbeidet.

I dette essayet vil eg nytte denne eine vestlandske casen for å fortelje ei historie som like gjerne kunne vore fortalt ut frå kvar av dei tre andre casane i studien. Rett nok ville dei konkrete historiene vorte annleis, men det generelle fenomenet ville vore det same og utfallet av analysen sameleis.

Så nett no set eg altså på ein sjukeheimskafé i ein liten tettstad ein dryg times køyretur frå ein vestlandsby. Her er beitelaget representert med seks av dei til saman 16 medlemmane i laget. Alle har dei sett av kvelden til dette møtet med ein forskar dei ikkje kjenner, men som har sagt at han ville høyre korleis dei driv beitelaget og kva dei tenkjer om framtida for utmarksbeite.

Utfordringane

Mykje av det dei fortel, ber i seg tydelege likskapar med utfordringane eg også har høyrte frå andre beitelag kring om i landet. Mange av dei kan relaterast til endringane sjølve næringa har vore utsett for dei siste 40–50 åra. Dei kan relaterast til endringane knytt til moderniseringa og spesialiseringa av landbruket.

For det har skjedd noko med beitenæringane våre dei siste 40–50 åra. Frå ei tid då mesta alle i grendene hadde husdyr på beite – ikkje nødvendigvis mange, men nok til at dei deltok i felles arbeid med utgardar og anna, og ikkje minst nok til å forstå kva det innebar å ha dyr i utmarka – så er det no stadig lengre mellom både husdyrbrukarane og ikkje minst mellom dei som slepp husdyr på utmarksbeite. For i kjølvatnet av opptrappingsvedtaket på 1970-talet endra norsk landbruk seg. Optimismen auka, bøndene bygde nye fjøs med lyse og lettstelte husdyrrom, og dei drenerte myrane og dyrka nytt jordbruksland som dei sådde til med timotei, raigras og anna som eigna seg godt til ensilering i dei nye tårnsiloane som trona så vakkert i tverrendane åt dei nye fjøsa. Og med alle desse endringane, med dei nye fjøsa og all den nye teknologien kom også dei nye ekspertråda. No skulle ikkje lenger mjølkekyr ut på beite om somrane, no skulle dei stå på bås heile året. Bøndene vart råda til å

spesialisere seg, dei skulle satse på *ein* type produksjon. Dei skulle ikkje ha poteter, gulrot og kålrabi samstundes som dei også hadde mjølkekyr, sau og gris. Nei, dei skulle ha ein, eller i meste fall to produksjonar.

Trass vedtak om opptrapping, trass optimismen og trass investeringsiver og nydyrking, gjekk likevel talet på bruk ned. Bøndene åt kvarandre, vart det sagt. Grannar «kannibaliserte» på grannar, og slik vaks storleiken på bruka i takt med at talet på bruk minka. Framover på 70-, 80- og 90-talet endra grendene seg dramatisk. Det mangfaldige jordbrukslandskapet med ei blanding av åker, eng og beitemarker forsvann meir og meir av syne til fordel for einfaldet. Sjølv om den totale jordbruksproduksjonen auka ei tid, kom dei aktive bøndene i sterkt mindretal kring om i dei norske bygdene. Gradvis vart også utmarka mindre viktig for bøndene som var att.

Typisk for Vestlandet var det mjølkeproduksjon dei satsa på, dei satsingsvillige bøndene. Då la dei gjerne ned sauedrifta samstundes.

– *Me hadde høge tapstal her samanlikna med innlandet, fortalde Arne. Han var leiaren av beitelaget og den som også snakka mest i denne gruppa.*

– *Me var ikkje plaga av rovdyr, men det var ein ikkje elles i landet heller den tida. Til gjengjeld har me mange flog og skar som dyra kan gå seg fast i, og ikkje minst har me mykje rome gras.*

Så alveld² var tydelegvis eit problem.

– *I tillegg vart nok også det å fortsatt skulle drive med sau sett på som litt lågare status, for det var mjølk som var ordentleg jordbruk her på Vestlandet, sau var for hobbybønder.*

– *Men viktigast var nok økonomien. For beita våre her heime var ikkje gode nok for sau lenger, slakta vart for små rett og slett.*

Og det var på den tida at dei som framleis dreiv med sau i området her, fann seg eit ledig beite i fjella langt lenger inne i landet. Over 20 mil

2 Alveld er ein sjukdom hjå sau som gir leverskade, oppsvulma andlet og overfølsemd for lys. Ein har antatt at sjukdomen heng saman med inntak av romeplanta, men sopp eller algar er også ei moglegheit, kanskje i kombinasjon med rome.

heimanfrå fann dei eit beite høgt til fjells, her var det fritt for både rome-gras og farlege flog, og i tillegg var det godt beite. Ja, svært godt, samanlikna med utmarksbeitet heime. Dei fortalde meg at nett det at dei fann dette beiteområdet, gjorde at fleire som elles ville ha slutta med sau, likevel valde å halde fram ei stund til.

– *Alternativet for far ville vore rein mjølkeproduksjon, sa den unge bonden som nett hadde avslørt sitt klimamismot. Far hans var på ingen måte aleine om det, dei andre kunne stadfeste at utan eit ordentleg fjellbeite ville det vere vanskeleg å rettferdiggjere framleis sauedrift for bøndene her. Dermed vart det heimlege beitet liggande ubrukt, og sauen forsvann også ut av medvitnet for lokalbefolkninga her.*

– *Sauen vart berre synleg for folk når han var på vårbeite på bøane og når me henta den heim frå fjella. Elles såg ikkje folk den her i bygda.*

– *Hadde det noko å seie då?* spurde eg.

– *Ja, det er då mykje sau i denne vesle bygda her, men det er vel ingen som vil kalle det ei sauebygd med mindre dei kjenner landbruket her nokså godt, sa Arne i eit forsøk på å forklare denne tungnæme forskaren korleis eit samfunn verkar.*

Jau då, eg kan forstå kva han siktar til. Særleg etter å ha snakka med beitebrukarar frå andre delar av landet, veit eg kva som skjer når sauen forsvinn ut av medvitnet åt bygdebefolkninga. Men det er ikkje nødvendigvis ein direkte samanheng med at bøndene leiger beite i andre fjell enn heimfjella, det skjer også der den går rett utom utgarden. Beitebrukarane i Nordland til dømes – der sauen beitar i fjella rett bak gardane – fortalde meg mykje den same forteljinga. Også der snakka ein om at beitebruken forsvann ut av medvitnet åt resten av lokalbefolkninga. Sameleis snakka beitebrukarane i Trøndelag om at bygdefolk flest ikkje lenger er like «medvitne» beitebrukarane sine behov for at dei skal kunne halde fram beitebruken i utmarka. I innlandet har forholdet mellom rettshavarane i allmenningen skapt motsetningar mellom dei som enno beitar der og dei som ser skogen berre som skog og fjellet som ein arealressurs for hyttebygging eller anna reiselivsrelatert utvikling. For det som har slått meg

tydelegast gjennom desse samtalane med beitebrukarar kring om i landet – ikkje berre på denne turen til denne vestlandsgrenda, men også i dei tre andre grendene som har vore med i dette arbeidet – er forteljinga om den aukande avstanden mellom beitebrukarane i bygdene og resten av bygdebefolkninga. Folk i bygdene har gradvis vorte meir fråkopla landbruket og då særleg beitebruken. Men lat oss kome tilbake til det om litt, lat oss fyrst vitje leigebeitet åt vestlendingane.

Leigebeitet

Turen frå Vestlandet og inn i fjella tek tid. Den våte vegen og det kontinuerlege regnvêret et mesta opp lyset frå bilen, og køyreforholda understrekar lengda på «fjellvegen» åt vestlendingane.

Heile leigebeitet er privat eigedom. Og eigarane er dei som har dei opphavlege gardsbruka som ligg langs hovudvegen som går gjennom denne i dag så gentrifiserte vintersportsbygda. Utmarka der beiteområdet ligg, er delt opp i tre om lag jamstore *gardar* som det heiter. Og sjølv om innmarka og litt av det heimenære skogs- og utmarksbeitet er delt opp i *bruk*,³ er likevel mesteparten av utmarka *sameige mellom bruka* som høyrer til kvar av dei tre gardane. Totalt består dei tre gardane av mellom 12 og 14 bruk i dag. Berre eit lite fåtal, fire eller fem, av bruka er aktive gardsbruk drivne av dei som bur på bruka. Og alle driv dei med mjølk- eller ammekyr i dag, og det er lenge sidan dei slutta med sau her.

Morgonen etter tenkjer eg å sjå litt nærare på beiteområdet. I det eg svingar inn stølsvegen i retning der vestlendingane slepp sauene sin på beite, står sola i ryggen og syner meg eit vakkert beitelandskap. Her har det vore aktiv beiting i generasjonar, fyrst av dei lokale bøndene, men sidan sist på 60- og fyrst på 70-talet har altså desse vestlendingane beita her.

– *Det hadde ikkje sett slik ut i dag om det ikkje var for leigebeitarane, hadde ein av grunneigarane fortalt meg på telefon dagen før. Og med det*

3 Denne måten å dele inn eigedom på, altså i gards- og bruksnummer, er ein del av matrikkelen og er typisk for dei fleste land som me kan samanlikne oss med.

understreka han det min kollega Yngve Rekdal har fortalt meg gong på gong, nemleg at eit beite lyt beitast om kvaliteten skal vare (Jf. Rekdal, 2011).

– *For det er reiseliv som tel her oppe i dag, sa bonden på telefon og sikta med det til den rivande utviklinga tettstaden litt lenger sør for heimegarden hans har hatt dei siste par-tre tiåra. Med eit topp moderne skianlegg og tilhøyrande hyttebyar har dette vesle bygdesamfunnet blitt transformert til ein pulserande «resort», fyrst som ein vinter-resort, men etter kvart også meir og meir som ein sumardestinasjon. Og møtet med reiselivet skulle også endre kvardagen å leigebeitarane berre få år etter at dei tok i bruk beitet.*

– *Dei fyrste åra gjekk alt veldig greitt. [...], men sist på 90-talet, ja kanskje litt før det også, så kom det mykje hytter. [...] Samstundes var det som hyttefolket starta irritere seg meir over sauene, fortalde leiaren i beitelaget meg.*

– *Ja, hugsa du jordbærplanta? skaut den eine av beitelagsmedlemmane inn, og innskotet sette karane på ein latter. For då var det ein av hytteeigarane som hadde hatt to jordbærplanter i eit bildekk på tomta, og sjølvsgat hadde ein sau funne delikatessa og forsynt seg av den.*

– *Han var så sint at eg trudde han skulle eksplodere. Hytteeigaren hadde truga med saksøking om ikkje beitelaget erstatta jordbærplantene.*

– *Me fekk fleire brev frå ein advokat ... (namn på advokatkontoret) ..., brev skrive slik berre advokatbrev er skrivne.*

Det er klart slikt kan vere vanskeleg å følgje opp. Og for beitebrukarane var dette ein uforholdsmessig sterk reaksjon for to jordbærplanter i eit bildekk, men samstundes var det ei sterk påminning om kor store ressursar enkelte kunne vere villige til å mobilisere for å forsvare det beitebrukarane såg på som små tap.

– *Men var det ikkje inngjerda då?, spurde eg i min naivitet.*

– *På eit vis, sa ein annan, men det gjerdet kunne ein toåring sett opp betre.*

For sjølv om det skal vere inngjerda rundt hyttene, så er det berre eit fåtal som evnar å sette opp eit gjerde som faktisk held ein sau ute, fortalde beitebrukarane. Dei har opplevd store utfordringar med gjerding kring hyttene. Enkelte gjerde kunne også vere direkte farlege for sauene, fortalde dei. Og sjølv der det var gode gjerde, vart ofte portar ståande opne, og somme av portane slår innover slik at dyr som rotar seg inn på ei tomt, kan risikere å tørste ihel om porten legg seg att bak dei. I tillegg vart det også meir vanleg at laushundar jaga sau.

– Du veit, desse folka tenkjer ikkje på at hundane deira eigentleg er rovdyr, for dei er då så søte og snille med ungane.

Så etter kvart som problema synt seg, vart det naudsynt for beitebrukaren som hadde heftet⁴ sitt nærast hytteområdet, å flytte flokkane sine lenger inne i terrenget. Det var eigentleg ganske vanskeleg, men då ein av dei andre brukarane likevel skulle legge ned drifta si, så kjøpte han livdyr frå han og blanda saman nokre av sine gamle dyr for å prøve å hefte dei til hans heft.

– Men det var alltid enkeltdyr som trekte ned att mot der dei var vant å vere, så me vart plaga lenge med etterverknadane. I tillegg går det ein DNT-sti rett igjennom, og særleg folk som går frå vest til aust, tek ofte med dyr framom seg, og gradvis vert dei ført nedover. Og så er beitet knallbra der, så det er ikkje løyve at dei vil dit.

Framover på 2000-talet lærte beitebrukarane seg å leve med hytteområda, dei greidde å hefte flokkane sine lenger inne i fjellet, og sjølv om det enno skjer at nokre dyr søker seg inn mot hytteområda, greier dei som går tilsyn, stort sett å halde dyra derifrå. Men det går utover anna tilsyn, meiner dei, dei nyttar meir tilsynstid aust i området (altså nær hytteområda) no enn kva dei gjorde før hyttene kom, noko som går utover tida dei helst ville ha nytta lenger inne i fjella. For i beiteområdet vestom deira beiteområde har fleire flokkar forsvunne. Bønder har lagt ned, og no er

4 Ordet «heft» nytta i denne samanhengen tyder eit lauseleg definert område innanfor eit større beiteområde der ein beitebrukar prøver å få flokken sin til å beite frå år til år og gjennom heile sesongen. Å ha ein flokk som «heftar» godt, gjer tilsynet enklare og tilveksten betre. Det er ulike dialektale nemningar på dette kring om i landet, men eg vel her å nytte nemninga eg sjølv lærte frå mi eiga heimbygd på søre Sunnmøre.

fleire av flokkane som deira flokkar brukte støyte mot, vekk. Dermed skjer det at sauene vandrar lenger vestover enn dei gjorde før. For sauen er ein slags revirhevdar, den vil gjerne ikkje sleppe inn andre flokkar på sine område, og slik bidreg dei ulike flokkane til å halde kvarandre på plass. Dei gjeter kvarandre, kan ein seie, og konsekvensen av at ein flokk forsvinn, er ofte at andre flokkar vandrar inn på det «ledige» området.

Sist på 90-talet og framover på 2000-talet merka beitebrukarane også at jamt fleire folk starta vandre i fjellet. Ikkje berre er det fleire av dei, men dei vandrar også på ein annan måte, ofte «*i større grupper*» og ofte «*i større fart*», som ein formulerte det. Alt skapte meir uro i fjellet. Men enno var det som skulle kome vinteren 2018, ukjent.

Utestenginga

Vinteren 2018, berre nokre dagar før dei skulle fornye leigekontrakten for nye 10 år, fekk beitelaget eit varsel om oppseiing av leigeavtala frå dei tre grunneigarane som eig den synste tredjedelen av beiteområdet som dei no hadde leigd i nær 50 år. Beitebrukarane forstod lite av dette og ville ha møte med grunneigarane i von om å finne ei løysing. På møtet stilte grunneigarane med advokat, og dei ga lite anna forklaring enn at dei skulle utvikle jakt-turisme i området, at dei meinte sauen fortrengde villreinen frå området, og at det derfor ikkje var mogleg å kombinere sauebeite med villreinjakt.

Beitebrukarane kom ingen veg med grunneigarane på dette, og ikkje fekk dei mykje hjelp frå korkje fylkesmannen eller andre offentlege instansar. Så gradvis har dei innsett at dette er ei tapt sak.

– Korleis kan grunneigarane berre stenge oss ute? Og i tillegg fordi det skal jaktast rein der, det har vel aldri vore noko snakk om at sau og rein ikkje går i hop?

Ja, sei det, tenkjer eg. Eg er ikkje i stand til å finne nokon vitskapleg dokumentasjon for at sau fortrengjer villrein. Men så er eg heller ingen villrein-forskar, eg er ikkje anna enn ein vanleg villreinjeger som rett nok har jakta i terreng der sauen så vel som villreinen har levd nokolunde greitt i hop. Men eg har høyrte jegerar klage på «all sauen». Helst har eg trudd

det har handla om at enkeltjegerar har opplevd at ein har skremt opp sau når ein har stilt på dyr, og det kan sjølvstegt spolere ein sjanse. Likevel har eg ikkje grunnlag for å tvile på grunneigarane sine motiv her. Dei fortel at jegerane med den største betalingsviljen ikkje ønskjer sau i området, og slik sett kan ein forstå argumentet. Dermed set eg att med det same spørsmålet som beitebrukaren stilte; korleis kan dei berre stenge ute beitebrukarane?

Landbruk pluss og kunsten å selje landet

Utestenginga så vel som hytteområda, dei nye og jamt fleire fjellvandrane, laushundane og dei dårlege gjerda, er alt del av det same. Det er ein del av den nye økonomien, ein del av endra økonomiske og kulturelle forhold i samfunnet, og til saman utgjer det grunnlaget for dei politiske endringane som utmarka så vel som grendene er råka av (Flø, 2013; 2015). Skilnaden mellom den nye og den gamle økonomien ligg i relasjonen mellom produksjon og forbruk, hevdar den britiske geografen Paul Cloke (1993). Den ligg i at dei rurale områda i aukande grad har vorte gjenstand for forbruk og ikkje einast produksjon (Lowe et al., 1993). Der den gamle økonomien produserte mat og fiber til eksport ut av bygda, varer som i all hovudsak vart konsumert i byane og tettstadane, inviterer den nye økonomien folk inn i grendene for å konsumere vara der. Og vara i den nye økonomien er av eit anna slag enn vara i den gamle økonomien. Den er ikkje like eksportvenleg kan ein sei, anna enn den er stadbunden og fest i grenda. Den nye vara er det rurale, den er landskapet og den rurale kulturen, estetikken og stemninga (Flø, 2013; 2015). Utestenginga, hytteområda, fjellvandrane og dei dårlege gjerda kjem som ein konsekvens av *kommodifiseringa* som Flø og Flemsæter skriv om innleiingsvis i denne boka. Og kommodifiseringa kjem som ein konsekvens av dei før nemnde økonomiske og kulturelle forholda i samfunnet som var fundamentet den tidlegare venstrestatsråden Lars Sponheim tufta sin «Landbruk +»-politikk på, då han sat som landbruks- og matminister i 2002 (St. prp. nr. 70, 2002–2003). For størstedelen av den urbane øvre middelklassa hadde alt starta etterspørje den vara Sponheim ville legge til rette for å produsere, då han la fram sine endringar i verkemidla for

landbruket. Dei hadde starta søkje seg to tre timar ut i byane sine rurale omland for å nyte det «gode livet på landet» i feriane og dei ovale helgane. Dei hadde oppdaga Distrikts-Noreg sine kvalitetar som ein stad der dei kunne oppleve, nyte og konsumere. Og det var det Sponheim meinte bøndene måtte få lov å nytte som kjelde for økonomisk verdiskaping. «*Ta heile gardens ressursar i bruk*» var mantraet Sponheim stadig repeterte og meinte med det at utmarka, som så lenge no hadde mesta lege brakk som produksjonsareal for jordbruket, skulle takast i bruk på nye inntektsbringande måtar (Sponheim, 2003). No skulle arealressursar så vel som jakt og fiskerettar, alt saman ressursar som ligg til grunneigaren, utviklast til næring for å spe på fallande jordbruksinntekter (Flø, 2015). Grunn-eigarorganisasjonane som Bondelaget så vel som Skogeigarlaget støtta Sponheim sine planar. Dei gjekk saman med Reiselivsbedriftenes landsforening og fekk laga ein rapport som hevda at det låg eit verdipotensial i utmarka på svimlande 8 milliardar kroner årleg (Reiselivsbedriftenes Landsforening & Norges Skogeierforbund, 2004).

Men Sponheimen er ikkje aleine ansvarleg for denne iveren til å selje både utmarka og det rurale. Like mykje lyt eg, og kanskje også du som les dette, ta vår del av ansvaret. Vanlege folk så vel som både byråkratar og forskarar var alle ein del av det same. Me likte den nye given som skjedd i Bygde-Noreg, me likte grotteostane, dei delikate og kostbare spesialskinkene, og me likte å få servert kjakekjøtt frå lokalt urfe på fjellstovene.

Likskap og ulikskap i den rurale idyll

Slik vart den nye bygda. Godt hjelpt av FoU-miljøa, kunnskapsprodusentane i forskinga og utviklingsagentane i dei mange bygdeutviklingsprosjekta vart jamt fleire av oss byborgarar med eksamenspapir frå universiteta og høgskulane stimulerte til å søkje oss til bygda for å få eit glimt av det me likte å tru var det autentiske Noreg. Me sette oss til bords i ombygde fjøs og sel og åt den lokale maten og hørde på forteljingane om kor tradisjonell den var. Me fekk kjenne på kjensla av å vere knytt til lange kulturelle tidsliner som gjekk lenger attende enn vår eiga førestillingsevne. Og me opplevde gleda av å vere kulturelt knytt til noko som var større enn oss sjølve, til landbruket, fiskeriet og «det gode livet på landet».

Den amerikanske bygdesosiologen Michael Bell (2007) hevdar at det skjedde ei «kulturell vending»⁵ i bygdeforskinga og seinare i bygdeutviklinga frå midten på 1990-talet og fram mot tusenårsskiftet. Her trekkjer han fram særleg dei britiske bygdeforskarane som hadde late seg inspirere av kjende franske filosofar som mellom anna Debord og Baudrillard, og starta antyde at symbolikken var i ferd med å få forrang framfor materialiteten. Og med den erkjenninga tok bygdesosiologien eit steg i retning det kultursosiologiske og vekk frå den dominerande sosioøkonomiske retninga som hadde dominert disiplinen så lenge. Frå mesta einast å ha vore opptatt av materielle faktorar som vegar, arbeidsplassar, folketal og liknande, skapte den generelle kulturelle vendinga ein bygdesosiologi som vektla omgrep som meiningsinnhald, identitet og representasjon. Og etter kvart som det vitskaplege miljøet tok opp i seg desse omgrepa, fekk dei også auka gjennomslag i bygdeutviklingsarbeidet. Bygdene og det rurale vart tydelegare knytte til nettopp førestillinga om «den rurale idyll» (Halfacree, 1995; Jones, 1995; Halfacree, 2006). Ei førestilling som ifølgje Arnljot Løseth (1991) også vart ala fram og gitt liv av nettopp forskinga, då mykje av litteraturen om sosiale relasjonar i bygdesamfunna vart skapt i eit bilete av det «like» bygdesamfunnet. Idealiseringa av bygdesamfunnet har med andre ord bidrege til å skjule faktiske ulikskapar.

Bygdefolk er ikkje likare enn anna folk, men like ulike som andre. Dei har ulike liv og ulike interesser. Og sjølv om me veit at dei fleste bøndene bur på bygda, så er ikkje dei fleste som bur på bygda, bønder. Tvert om, også der er bøndene i stort mindretal, og i takt med strukturendringane vert mindretalet jamt tydelegare. Truleg er størstedelen av bygdefolka likare byfolka enn bonden i nabolaget. Dei har sine jobbar på kontor, butikk eller sjukehus. Nokre er skodespelarar, finansfolk eller forskarar, medan andre er heimhjelparar, elektrikarar eller offiserar. Og berre ein og annan er bonde. For i bygdene så vel som i byane har moderniteten funget om lag på same måten. Me fekk industrialisering og automatisering, folk tok seg høgare og høgare utdanningar, og primærnæringane til liks med den manuelle industrien sysselset stadig færre og ein jamt mindre

5 Bell er amerikansk og skriv sjølv sagt engelsk, så omgrepet han nyttar, er «cultural turn».

del av befolkninga. Så bygdefolk flest er i dag som byfolk flest. Dei lever sine liv mellom arbeid og fritid, dei køyrer borna på trening og går sjølve på café med c. Dei har om lag like lite å gjere med landbruket som kva byborgar som helst, for slik er den nye bygda.

Fråkoplinga

Utviklinga i det rurale Noreg dei siste 50–60 åra skil seg vesentleg frå utviklinga me kjenner frå våre kontinentale grannar og ikkje minst frå utviklinga i Storbritannia. Den skil seg også frå utviklinga i våre geografiske og politiske nære naboar i Norden som både Sverige, Finland og Danmark. Håvard Teigen (1999) forklarar dette skiljet med det han kallar «den særnorske distriktspolitikken» og meiner «målsettinga om å halde oppe hovudtrekka i busettingsmønsteret har vore eit særnorsk fenomen» (s. 203). Derfor har distriktsomsuta prega store delar av dei innanlandske politikkområda. Til skilnad frå mange av våre granneland, der distriktspolitikken har vore mesta einstyddande med landbrukspolitik, har den norske distriktspolitikken prega nærings- og industripolitikken, forsvarspolitikken, sosialpolitikken og dei fleste andre politikkområda. Det er også grunnen til at våre utanlandske turistar som reiser gjennom dette landet, anten dei sit i bubilane sine eller dei står langs rekka på dei tungoljedrivne turistmaskinene på veg inn ein av våre mange fjordarmar, vert slått av den rurale rikdomen (Vinge & Flø, 2012; 2015). For her bur det folk utan at dei har noko som helst med korkje landbruk eller fiskeri å gjere, her ligg velstelte hus og heimmar spreidd ut i landskapet busett av folk i heilt andre sektorar enn primærnæringa. Her finst det høgteknologiske småbedrifter som har heile verda som oppdragsmarknad, her finst det kunst og kulturinstitusjonar av høg kvalitet, institusjonar ein elles i verda einast finn i storbyar, her finst det små tettstadar med urbane fasilitetar, og her finst (enno) knapt rural fattigdom. Der Danmark har sin «rotne banan» langs landets bakside – kystlinja frå Nord- til Sør-Jylland inkludert Bornholm – har Sverige erkjent sine djupe sosiale utfordringar i innlandskilen som strekker seg frå Norrbotten og langt inn i det indre Dalarna. Men i Noreg rår (enno) velstanden kring om i bygdene. Rett nok finn me det eg tidlegare har omtala som «*enkelte rotne druer*» her til lands (Flø, 2017) – altså stadar og lokalsamfunn prega av einssidig

næringsstruktur og tilhøyrande sosial deprivasjon – men det er ikkje like tydeleg knytt til regionar og samanhengande rurale område som hjå våre naboland.

Paradoksalt nok er dette også bakgrunnen for den utfordringa dei tradisjonelle brukarane av utmarka møter i dag. Det jamt meir mangfaldige rurale næringslivet og den relativt store offentlege sektoren har skapt ei breiare sosial og kulturell samansetjing i den norske bygde- og distriktsbefolkninga. For saman med utviklinga i landbruket dei siste par generasjonane, og særleg relasjonen mellom innmark og utmark slik det er skildra både i introduksjonkapittelet i denne boka og også i den innleiande forteljninga i dette kapittelet, er dette ei forteljing om eit jordbruk som har vorte meir og meir fråkopla lokalsamfunnet. Frå å ha vore mesta som ein alle-manns-aktivitet der så godt som alle i grenda hadde fyrstehandsrøynsler med både jordbruk og det å ha beitedyr i utmarka, er me no i ein situasjon der berre eit lite fåtal av grendas innbyggjarar har slik kjennskap. I vårt konkrete tilfelle, altså i dette beiteområdet som me her snakkar om, er ikkje beitebrukarane eingong busett i lokalsamfunnet der grunneigarane og dei andre utmarksbrukarane bur. Dei bur meir enn 2 timar med bil lenger vest, på den andre sida av fjellet, bokstavleg talt. Dei har i alle år stort sett berre snakka med den grunneigaren som til ei kvar tid har vore leiar av grunneigarlaget her, dei andre grunneigarane har dei knapt sett. Derfor kjenner beitebrukarane og dei lokale utmarksbrukarane kvarandre dårleg, derfor er det lett å ignorere behova åt kvarandre, derfor er det lett å snakke forbi kvarandre, derfor er dei framande for kvarandre.

Sameleis er størstedelen av dei andre utmarksbrukarane også meir eller mindre fråkopla lokalsamfunnet. Dei er som meg – og kanskje også som deg som les dette – me reiser langt til hyttene våre, me køyrer i 2 til 3 timar, frå byar og tettstadar, til ei oval helg i naturen. Og me ser ikkje alltid røyndomen slik dei lokale ser den. Me ser ikkje alltid verdien av beitedyra, me berre skimtar dei somtid på langt hald inst inne i fjella. Me kjenner ikkje beitebrukarane, kanskje møter me dei av og til, helst når dei går tilsyn, men me kjenner dei ikkje. Me veit ikkje kven dei er, me veit ikkje kva dei gjer, me veit ikkje kva det vil seie å gå tilsyn eingong. Me er kort sagt fråkopla. Slik er den nye utmarka.

Asymmetri – makt og interessemotsetningar

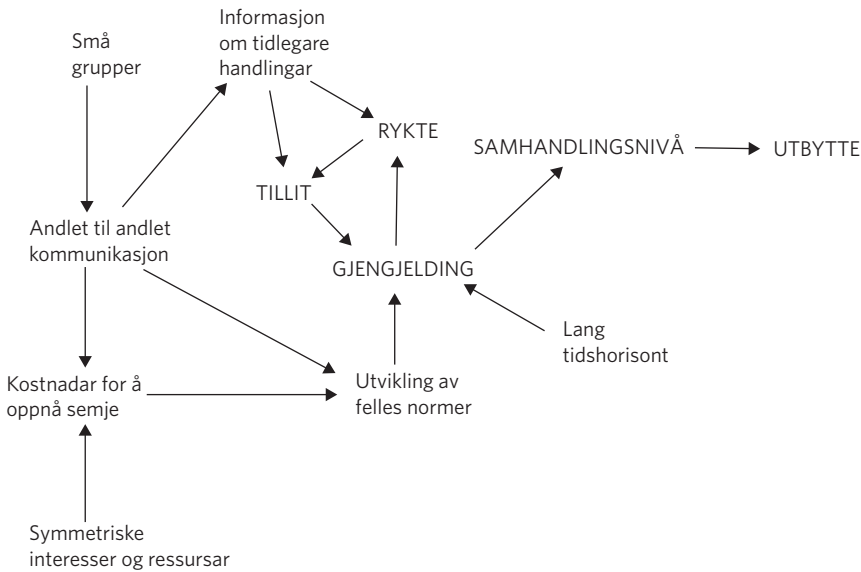
Med den nye bygda, dei jamt meir ulike interessene og dei stadig meir ulike bakgrunnane åt sambygdingane, den nye bruken av utmarka og dei nye brukarane, har også forvaltinga av utmarka blitt langt meir komplisert. Kvar einskild har fått meir ulike interesser, og ofte står interessene mot kvarandre, ofte er det vanskeleg å sameksistere og finne gode kompromiss.

– Gamle grannar som før stod skulder til skulder med oss og gjerde utgard, står no mot oss og kranglar om kven som har ansvar for å vøle den same utgarden, fortalde ein beitebrukar i Nordland.

Liknande motsetningar finn me i alle våre caseområde, skigåarar står mot skuterkyørarar, fjellvandrarar står mot jegerar og hytteeigarar mot beitebrukarar. Færre av utmarksbrukarane er litt av alt, færre er både skigåar, fjellvandrar og beitebrukar, og fleire er lengre frå beitebruken enn nokon gong før. Sjølv dei private eigarane av utmarka er i dag meir ulike, der så godt som alle hadde gard og husdyr, er det i dag berre mindretalet som driv med slikt. Ein gradvis aukande del av dei private grunneigarane i utmarka har lagt ned gardsdrifta, kanskje er dei også busett ein stad langt vekk der dei skjøttar sine jobbar i olje, finans eller offentleg sektor. Kanskje har dei skifta frå matproduksjon til kultivering av opplevingar i utmarka, kanskje deler dei det vesle familiesmåbruket med sine sysken, eller endåtil syskenborn, som ein rekreativ andreheim i ferier og ovale helgar. Kanskje treng dei kapital til å sikre framtida for eigne born som forlenget har fest seg til andre stadar i landet enn småbruket der mor voks opp, kapital som Fred Olsen Renewable eller andre utbyggerar er meir enn villige til å stille opp med mot ei avtale om å få utvikle arealet for sine prosjekt. Uansett er det rimeleg at fleire av dei med rettar i utmarka har jamt meir ulike interesser i utmarksbruken, interesser som ofte kan stå mot kvarandre.

Men kva gjer desse ulike motsetnadane med oss? Kva gjer det med beitebrukarane, med bygda så vel som med utmarka at stadig fleire av dei med eigedoms- eller bruksrettar får jamt meir ulike interesser? Min beinveges tanke når eg høyrer beitebrukarane snakke, går til ein

vidgjeten artikkel av Elinor Ostrom⁶ frå 1998. Under tittelen «A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action: Presidential Adress» (Ostrom, 1998), teiknar ho opp ein skjematisk modell for kva som avgjer utfallet av samarbeid mellom menneske. På mange måtar definerer denne artikkelen Ostrom sin vitskapsteoretiske ståstad, men det er særleg *ein* del av modellen eg tenkjer beitebrukarane sine forteljingar røyver ved.

Figur 1. Med denne modellen syner Ostrom oss ei forenkla skildring over korleis ulike faktorar innverkar på eit samarbeid. Modellen er henta frå Ostrom (1998) og her omsett til norsk.

Nedst i venstre hjørne av modellen (figur 1) har Ostrom sett inn «symmetriske interesser og ressursar». For grad av symmetri mellom dei ulike aktørane sine interesser og ressursar er avgjerande for evna til å «utvikle felles normer» for korleis me ter oss i høve til kvarandre når utmarka og utmarksbruken skal forvaltast. Og det er nett det beitelagsmedlemmane, så vel som grunneigarar og andre som eg har snakka med i dette prosjektet, fortel ikkje er til stades. Tvert om er dagens utmark

6 Elinor Ostrom er kjent som ein av verdas fremste forskarar innan forvaltning og styring av fellesressursar. Ho vart også tildelt den sokalla «Nobels minnepris i økonomi» i 2009 for sitt vitskaplege bidrag til samfunns- og økonomifaget.

prega av stor asymmetri når det gjeld dei ulike aktørane i utmarka sine interesser så vel som ressursar. I tillegg fortel både historia om dei to jordbærplantene og fleire liknande historier eg har fått høyre, at viljen til å sette inn ressursar i kampen for egne interesser kan vere uhøveleg stor til tider.

Med moderniteten, med den kulturelle vendinga i forkinga så vel som i forvaltinga, og Sponheim si satsing på å «ta heile gardens ressursar i bruk», har andre interesser teke ein sentral posisjon i «kampen» om utmarka. Fritidsinteresser, og særleg interesser som søker å skape næring ut av fritidsbruken, har fått ein meir sentral plass i politikk og forvalting. I dag er me vitne til at den tradisjonelle beitebruken også vert påstått å vere skadeleg for klimaet. Beitebrukarane opplever at dei tapar til fordel for andre brukarar. Dei fortel om manglande forståing frå forvaltinga så vel som frå folk flest for den kvardagen og dei utfordringane dei møter i kvardagen som følgje av auka ferdsel og bruk av utmarka til fritidsføremål. Dei opplever at dei vert tilsidesett og ignorert, samstundes som fritidsbruken og dei nye næringane som veks opp i samband med den aukande fritidsbruken, vert løfta fram som framtidsnæringar. Mange av beitebrukarane eg har snakka med i samband med dette arbeidet, fortel at fritidsbrukarane for berre få år sidan synte langt meir forståing for beitebrukarane sine kvardagsbehov enn kva dei gjer i dag. No vert bøndene jamt oftare møtt med det dei sjølve opplever som sinne og urettvise skuldingar. Og alt tærer på motivasjonen så vel som på sjølvkjensla, og når no den dagsaktuelle debatten om klima og drøvtyggarar legg seg oppå det heile, gir det lita von om endringar i beitebrukarane sin politiske posisjon. Den krympande vona røyner på motivasjonen hjå dei som heile livet har trudd det dei gjer, er rett for både oss og dei.

Når det sjølvorganiserte lokale forvaltingskollektivet raknar

Sidan eg no har introdusert Elinor Ostrom, er det freistande å halde fram i sporet av hennar forking. Gjennom eit solid empirisk og teoretisk arbeid, mellom anna publisert i boka *Governing the Commons* frå 1990, irettesette ho den då dominerande oppfatninga om at allmenningar

(commons) og andre regime for felles forvaltning av sokalla fornybare fellesressursar (CPR)⁷ ville føre til det Garrett Hardin (1968) kalla ein *tragedie*. Ostrom argumenterte med at allmenningar eksisterer og dei har eksistert både lenge nok og godt nok til at dei har synt seg berekraftige over tid, ja endåtil meir berekraftige enn både privat- og offentleg eigde ressursssystem, som var Hardins svar på den påståtte tragedien. Ein av hovudgrunnane til suksessen åt allmenningen, seier Ostrom, er at allmenningsbrukarane ikkje opptrer som reine *homo economicus*.⁸ Tvert om er dei sosiale og tett vovne saman i lokale nettverk (lokalsamfunn) der dei samtalar og samhandlar, der dei overvakar og sanksjonerer kvarandre og slik produserer og formidlar dei felles normer som gjeld for korleis folk lever saman som menneske (Ostrom, 1990, s. 15–21). Og det er nett det eg har sett rakne no på mine turar kring om til lokalsamfunna i dei fire landsdelane det siste året. Dei tette sosiale banda, det sosiale livet i lokalsamfunna, er ikkje like tett i veven lenger. Og skal beitebrukarane styrke sin posisjon – sosialt så vel som politisk, økonomisk og juridisk – lyt ein vere merksam på denne viktige endringa og sette inn ressursar på å vøle *det* og ikkje einast pønske ut korleis ein skal få ned kostnadane i samband med fjøsbygging, forbetre kvaliteten på vinterfåret eller få fleire lam på søyene, for sjølv om det òg er viktig, så løyser det ikkje dei største utfordringane for beitenæringa.

Det som skjer i utmarka om dagen, kan seiast å vere i slekt med det skiftet i dei sosiale relasjonane mellom samfunnets elite og allmenningsbrukarane som Ellen Meiksins Wood (2002) skildrar i si framstilling av privatiseringa av dei engelske allmenningane på 1600- og 1700-talet. Rett nok er det ikkje nødvendigvis einskildaktørar som private gods- eller grunneigarar som representerer eliten her heime i dag, men derimot den jamt veksande gruppa av ei velstående øvre middelklasse.

7 Ostrom studerer det som på engelsk vert kalla «commons». Sjølv om det lyt forståast som meir enn einast det me her til lands kallar allmenning, vel eg likevel å nytte omgrepet allmenning i dette essayet. Sameleis vel eg og omsetje Ostrom sitt omgrep «Common pool resource» (CPR) til fornybare fellesressursar.

8 Omgrepet «homo economicus», eller økonomisk menneske, er ei skildring av menneske som agentar som konsekvent er rasjonelle, dominert av snevre sjølvinteresser og som forfølgjer sine subjektivt definerte mål optimalt.

Middelklasseeliten og deltakardemokratiet

For det er dei ... eller kanskje kan me seie oss, for det er fort at både den som skriv og den som les dette, høyrer til nett den klasse og stand som kan kallast den øvre middelklasseeliten. Det er me som byggjer hytter store som hus i dei beste beita langs seterdalane inn mot fjellheimen, det er me som et sunt og spring rundt i fjellet i lycra og goretex og let oss provosere av bygdeungdomar som tek scooteren til eit islagt fjellvatn for å prøve røya med pilkestikka. Me engasjerer oss i forvaltingsplanane og ropar om meir og strengare vern av naturen medan me tek til orde for fleire ulv, bjørn, gaupe og jerv.

Kanskje er også nokre av oss slike som Bühlmann et al. (2014) kallar *liberale demokratar*, slike som ønskjer å utvide forvaltinga til å omfamne ei breiare og større rådgivande deltaking i forvaltinga enn det me finn i dei sjølvorganiserte lokale forvaltingskollektiva, som tradisjonelt har vore dei som har drive med den aktive bruken og forvaltinga av utmarka? Kanskje ser me på det gamle lokale forvaltingskollektivet, typisk prega av at dei lokale utmarksbrukarane har fatta dei daglege operasjonelle vedtaka etter dei behova dei sjølve som brukarar har hatt, som eit system for å oppretthalde makta åt det lokale elitenivået?

Uansett har me – eller i alle fall nokre av oss – gradvis fått ein jamt sterkare posisjon i forvaltinga av utmarka. Me har organisert oss i ulike friluft-, miljø- og interesseorganisasjonar og kravd å bli høyrte i spørsmål som mange lokale – særleg dei tradisjonelle brukarane – opplever er for dei å avgjere. Og me har hatt støtte i den rådande politiske tidsånda som har festa så godt grep om politikken etter at epoken Berge Furre ein gong kalla «den sosialdemokratiske orden» (Furre, 1992) vart erstatta av det me kan kalle «den ny-liberale orden» (Flø, 2018). Frå utpå 1980-talet og framover vart det jamt vanlegare med breiare og breiare høyringar i forvaltinga (Selle, 2004). Gjennom å utvide definisjonen av interessegrupper oppnådde forvaltinga nok sprik i høyringane til at ein kunne hevde å ha teke omsyn til alle innspela utan å måtte gjere noko med det opphavlege planutkastet.

Parallelt med denne utviklinga, og kanskje som ein reaksjon på at dei liberale demokratane fekk eit så sterkt fotfeste i forvaltinga, starta dei Bühlmann et al. (2014) kallar «dei radikale demokratane» å kome

på banen. Med profilar som mellom anna Ernesto Laclau og Chantal Mouffe voks den radikale demokratiske rørsle fram som ein respons på det fleire såg som ei elitistisk forvalting forhandla fram av eit mangfald av sterke og godt organiserte interessegrupper. Dei var misnøgde med det dei såg som ei svekking av demokratiske prinsipp som skjedde ved denne elite-nivå-forhandlinga mellom eit mangfald av interessegrupper (Deleixhe, 2018). Dei radikale demokratane var i stor grad inspirerte av Ostrom sitt arbeid og såg på det sjølvorganiserte forvaltingskollektivet som eit essensielt verktøy for generelle demokratiske prinsipp. Samstundes kritiserte dei Ostrom for å mesta ignorere eksistensen av konflikt internt i forvaltingskollektiva. Ho teikna eit harmonisk og mesta idyllisk bilete av det sjølvorganiserte lokale forvaltingskollektivet, hevdar Mouffe (2005) og understreka den dynamiske rolla dei agonistiske eller mesta kompliserte konfliktane eit mangfald av interessemotsetningar vil ha for forvaltinga.

Sterkare stemmer og svakare rettar

Sjølv har eg ikkje sett at mangfaldet av interessemotsetningar har betra forvaltinga. Og ikkje ser eg at Ostrom ignorerer eksistensen av konflikt heller, slik dei radikale demokratane hevdar. Tvert om presiserer ho at konfliktar eksisterer, og at det trengst effektive konfliktløysingsmekanismer. I det sjette av dei til saman åtte forvaltingsprinsippa ho dreg opp i boka *Governing the commons* (Ostrom, 1990), er ho også eksplisitt på nettopp det. «*Rettsshavarane treng rask tilgang til rimelege lokale arenaer for å løyse konfliktar både internt mellom rettsshavarane og mellom rettsshavarane og den offentlege forvaltinga*» (s. 100–101), seier ho. Og i figuren som eg har henta frå hennar artikkel (figur 1), ser me også at når asymmetrien mellom brukarar og interessentar aukar, så aukar også «kostnadane for å oppnå semje». Sagt på ein annan måte så vert det for krevjande og for slitsamt for beitebrukarane å sjølve måtte forhandle med alle dei andre brukarane og interessentane i området for å få lov å sleppe sau på beite. Og framfor å teoretisere om alle moglege måtar å demokratisere forvaltinga av utmarka på, så tenkjer nok jamt fleire beitebrukarar slik som dei eg møtte i Trøndelag.

– Det må då gå an å berre få nokre ekspertar inn her som kan fortelje forvaltinga kva som må gjerast om me ønskjer at det vert beita her om 25 år.

For sjølv sagt er det viktig å pønske ut måtar å gjere utmarksforvaltinga betre og meir demokratisk. Men me ser jamt oftare at sentrale så vel som regionale og lokale myndigheiter slit med å løyse konflikhtar mellom tradisjonell utmarksbruk og snøscooterbruk, auka rekreasjons- og friluftaktivitetar, hytteutbygging, etc. Men samstundes ser me – i alle fall me som les internasjonal forskingslitteratur – at dersom ein legg ressursar i å løyse slike konflikhtar, der ein får dei relevante interessegruppene til å møtast til konfliktløysande samtalar, så vert det oppnådd semje, særleg om det vert nytta kompetente meklarar (Ellickson, 1991; Bergstedt et al., 1999; Vail & Heldt, 2004; Zacharisson, 2009).

Sjølv om utmarka har vore assosiert med sjølvorganiserte lokale forvaltningssystem utan innblanding frå korkje stat eller marknad, så er det likevel viktig å hugse på at det ikkje er eit panacea (eit universelt lækjemiddel) for demokratiets mange veikskapar. Men så er det neppe demokratiets veikskapar beitebrukarane er mest uroa for om dagen heller, dei kjenner einast på kroppen at det vert jamt meir krevjande å dagstøtt merke motviljen frå sambygdingar, fjellvandrarar og rekreerande hyttegjestar. Dei ber berre om at «nokre ekspertar» skal ta ei rolle her, nokon med kompetanse på konfliktløysing, nokon som kan røyse den *kapitalen* som trengst for å dekke kostnadane som skal til for å løyse flokane som har oppstått mellom grannar og folk i fjellet. Så då vert spørsmålet: Kan me ta på oss den jobben?

Litteraturliste

- Almås, R. (2002). *Frå bondesamfunn til bioindustri: 1920–2000*. Vol. IV, Norges landbrukshistorie. Det Norske Samlaget.
- Bell, M. M. (2007). The two-ness of rural life and the ends of rural scholarship. *Journal of Rural Studies*, 23(4), 402–415.
- Bergstedt, J., van den Brink, P. & Vikman, P.-Å. (1999). Vegetationsförändringar på fjällen i västra Härjedalen: en kunskapsöversikt. I *Rapport Fjällforskningsinstitutet, Mitthögskolan*. Fjällforskningsinstitutet, Mitthögskolan.

- Bjørkhaug, H. (2000). Ensomme bønder – myte eller virkelighet?
Landbruksøkonomisk Forum (1).
- Bühlmann, M., Vatter, A., Dlabac, O. & Schaub, H-P. (2014). *Liberal and Radical Democracies: The Swiss Cantons Compared*, 10(2), 385.
- Cloke, P. (1993). The countryside as commodity: New rural spaces for leisure.
I S. Glyptis (Red.), *Leisure and the environment. Essays in honour of Professor J. A. Patmore* (s. 53–65). Belhaven.
- Deleixhe, M. (2018). Conflicts in common(s)? Radical democracy and the governance of the commons. *Thesis Eleven*, 144(1), 59–79.
- Ellickson, R. C. (1991). *Order without law. How neighbours settle disputes*. Harvard University Press.
- Flaten, O. (2017). Factors affecting exit intentions in Norwegian sheep farms. *Small Ruminant Research*, 150(4), 7.
- Flø, B. E. (2013). Me og dei andre. Om lindukar, Framstegspartiet og bygda som sosial konstruksjon. *Sosiologisk Tidsskrift*, 21(2), 152–168.
- Flø, B. E. (2015). Bygda som vare – om bygda, elgen og folkeskikken
[Doktorgradsavhandling]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Flø, B. E. (2017). Det grønne skiftet og grendene – sentrum og periferi i den nye økonomien. *PLAN* (2), 26–29.
- Flø, B. E. (2018). Av svik kom mistru sigande. *Samtiden* (1), 54–61.
- Friedmann, H. (1982). The political economy of food: The rise and fall of the postwar international food order. *American Journal of Sociology* 88, S248–S286.
- Furre, B. (1992). *Norsk historie 1905 – 1990. Vårt hundreår*. 4 vols. Vol. 4, *Norsk historie*. Det Norske Samlaget.
- Halfacree, K. H. (1995). Talking about rurality: Social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes. *Journal of Rural Studies*, 11(1), 1–20.
- Halfacree, K. H. (2006). Rural space: Constructing a three-fold architecture. I P. Cloke, T. Marsden & P. Mooney (Red.), *Handbook of rural studies* (s. 44–62). Sage.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162(3859), 1243–1248.
- Jones, O. (1995). Lay discourses of the rural: Developments and implications for rural studies. *Journal of Rural Studies*, 11(1), 35–49.
- Lowe, P., Murdoch, J., Marsden, T., Munton, R. & Flynn, A. (1993). Regulating the new rural spaces: The uneven development of land. *Journal of Rural Studies*, 9(3), 205–222.
- Løseth, A. (1991). Nordvestlandet – egalitært eller stratifisert? I L. Marthinsen & H. Winge (Red.), *Bygdesamfunnet – en sammensatt helhet* (s. 149–166). Norsk lokalhistorisk institutt.
- Mouffe, C. (2005). *On the political*. Routledge.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.

- Ostrom, E. (1998). A behavioral approach to the rational choice theory of collective action: Presidential address. *The American Political Science Review*, 92(1), 1–22.
- Reiselivsbedriftenes Landsforening & Norges Skogeierforbund. (2004). *Forprosjekt om Utvikling av utmarksbaserte reiselivsbedrifter – markedsmuligheter, mål, strategier og forslag til verdikjedeprogram*. Reiselivsbedriftenes Landsforening og Norges Skogeierforbund.
- Rekdal, Y. (2011). *Skjøtsel av fjellbjørkeskog for husdyrbeite*. Skog og landskap.
- Selle, P. (2004). Sterkere statsmakt og svekket lokaldemokrati. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 21(1), 79–85.
- Sponheim, L. (2003). Tale for Den nasjonale kongress for økologisk landbruk. 05.11. Hamar.
- St. prp. nr. 70. (2002–2003). *Om jordbruksoppjøret 2003 – endringer i statsbudsjettet for 2003 m.m.* Arbeids- og administrasjonsdepartementet. Oslo.
- Teigen, H. (1999). *Regional økonomi og politikk. Samfunnsøkonomi og økonomisk politikk*. Universitetsforlaget.
- Vail, D. & Heldt, T. (2004). Governing snowmobilers in multiple-use landscapes: Swedish and Maine (USA) cases. *Ecological Economics*, 48(4), 469–483.
- Vinge, H. & Flø, B. E. (2012). På gjengrodde stier. I M. Rønningen & T. Slåtten (Red.), *Innovasjon og næringsutvikling i en reiselivskontekst* (s. 279–296). Fagbokforlaget.
- Vinge, H. & Flø, B. E. (2015). Landscapes lost? Tourist understandings of changing Norwegian rural landscapes. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 15(1–2), 29–47.
- Wood, E. M. (2002). *The origin of capitalism: A longer view*. Verso.
- Zacharisson, A. K. E. (2009). Deliberative democracy and co-management of natural resources: The case of Funäsdalen snowmobile regulation area. *International Journal of the Commons*, 4(1), 273–292.